

Ὁ Ἡράκλειτος ἐγεννήθη εἰς τὴν πόλιν τῆς Μ. Ἀσίας Ἐφεσον, κειμένην 60 χιλίωμ. νοτίως τῆς Σμύρνης, περὶ τὸ ἔτος 540 π.Χ. Ὁ πατὴρ του ὠνομάζετο Βλόσων, κατὰ τινὰς δὲ Ἡράκων ἢ Βλύσων ἢ Ἡρακῖνος. Οἱ μεταγενέστεροι αὐτοῦ συγγραφεῖς τοποθετοῦν τὴν ἀκμὴν του περὶ τὴν 69ην Ὀλυμπιάδα (504 - 501 π.Χ.). Κατὰ πληροφориαν παρεχομένην ὑπὸ τοῦ γεωγράφου Στράβωνος (XIV 3 σ. 632), ἡ Ἐφεσος ἀπωκίσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηναίων Κόδρου Ἄνδροκλος. Ὁ Ἡράκλειτος ἦτο ἀπόγονος τοῦ Ἄνδροκλου, ὡς συνάγεται ἐκ πληροφориας τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου, καθ' ἣν ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος παρητήθη τῶν βασιλικῶν του δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐξεχώρησεν εἰς τὸν ἀδελφόν του. Μέχρι τῆς ἐποχῆς του, λέγει ὁ Στράβων, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἄνδροκλου εἰς τὴν Ἐφεσον ὠνομάζοντο βασιλεῖς καὶ ἀπήλαυον ὠρισμένων τιμῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦτο ἡ προεδρία κατὰ τοὺς ἀγῶνας, τὸ δικαίωμα νὰ φέρουν ἔνδυμα ἐπίσημον τοῦ βασιλικοῦ γένους (πορφύραν) καὶ ἄλλα. Ὁ θάνατός του συνέβη περὶ τὸ 480 π.Χ. Ὁ Λαέρτιος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἦτο θαυμάσιος ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἀκόμη. Νέος ὢν ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐγνώριζε τίποτε, καὶ ὅτι ὅτε ἠνδρώθη ἔμαθε ὅλα ὅσα ἐγνώριζε. Δὲν ἤκουσε κανένα διδάσκαλον, ἀλλὰ, ἔλεγεν, ἔμαθε τὰ πάντα ἐκ τῆς ἐρεῦνης, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Κατ' ἄλλην πληροφориαν, τὴν ὁποίαν ὁ Λαέρτιος ἀρύεται παρὰ τοῦ Σωτίωνος, ὁ Ἡράκλειτος εἶχε διδάσκαλον τὸν Ξενοφάνη. Ἐκ τῶν σωζομένων ὁμως ἀποσπασμάτων τοῦ Ἡρακλείτου φαίνεται ὅτι οὗτος ἦτο βαθύτατα ἐπηρεασμένος ἐκ τῶν θεωριῶν τῆς Σχολῆς τῆς Μιλῆτου, ἰδίως δὲ τῶν τοῦ Ἀναξίμανδρου. Θεωρεῖται ἐπομένως πολὺ πιθανόν ὅτι ὁ Ἡράκλειτος θὰ ἤκουσε μαθήματα πρῶτον εἰς τὴν Μίλητον καὶ κατόπιν εἰς τὴν Ἐλέαν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ κλείσιμον τῆς Σχολῆς τῆς Μιλῆτου θὰ ἐγίνε κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἧτις ἔλαβε χώραν κατὰ τὸ ἔτος 494 π.Χ.

Ἀσχέτως πρὸς τὴν ἀριστοκρατικὴν του καταγωγὴν ὁ Ἡράκλειτος ἦτο κατ' ἐξοχὴν δημοκρατικὸν πνεῦμα παραδεχόμενον ὅτι κατὰ τὴν λειτουργίαν μιᾶς Πολιτείας πρέπει νὰ ὑπάρχη ἀπόλυτος σεβασμὸς πρὸς τοὺς νόμους. *Μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὡς περὶ τείχεος* (ὁ λαὸς πρέπει

νά μάχεται ὑπὲρ τοῦ νόμου, ὅπως ὅταν ὑπερασπίζεται τὰ τείχη τῆς πόλεως κατὰ τὴν προσβολὴν των ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν). Ἔνεκα τῶν δημοκρατικῶν πεποιθήσεών του ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν ὀχλοκρατίαν τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε εἰς τὴν Ἐφεσον καὶ αὐτοεξωρίσθη εἰς τὸ πλησίον τῆς Ἐφέσου κείμενον ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπου ὁμως δὲν εὗρηκε τὴν ποθουμένην ἡσυχίαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς ἔρημα μέρη τῶν γειτονικῶν ὄρεων ζῶν ἀπὸ χόρτα καὶ βοτάνια. Ἀσθενήσας ἐξ ὑδέρου (ὕδρωπικίας) κατῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ὁμως δὲν ἤκουσε τοὺς ἰατροὺς ἀλλὰ μετέβη εἰς ἓν βουστάσιον καὶ προσεπάθησε νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς νόσου ἀλείφων τὴν κοιλίαν του μὲ ἀσβουριάν, χωρὶς ὁμως νὰ φέρῃ κανὲν ἀποτέλεσμα. Κατ' ἄλλην παράδοσιν ἐθεραπεύθη μὲν τότε ἀλλ' ἀπέθανεν ὀλίγον βραδύτερον ἀπὸ ἄλλην νόσον.

Τὸ σκοτεινὸν σύγγραμμα τοῦ Ἡρακλείτου

Εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας του συνέγραψε περίφημον βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὸν τίτλον Περὶ φύσεως. Εἰς αὐτὸ εἶχε συγκεντρώσει τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολυετῶν ἐρευνῶν του εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ πεδία τοῦ ἐπιστητοῦ. Ὁ τρόπος τῆς διατυπώσεως τῶν σκέψεών του εἰς τὸ σύγγραμμά του ἦτο ἀφοριστικός. Εἰς τὰ διάφορα ἐρωτήματα καὶ ἀπορήματα ἀπῆντα δι' ἀφορισμῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ γίνῃ κατανοητὸς καὶ ὠνομάσθη σκοτεινὸς φιλόσοφος. Χαρακτηριστικὴ τῆς δυσκολίας πρὸς κατανόησιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι καὶ ἡ πληροφορία τὴν ὁποίαν παρέχει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὅστις γράφει τὰ ἐξῆς: « φασὶ δ' Εὐριπίδην αὐτῷ δόντα τὸ Ἡρακλείτου σύγγραμμα ἐρέσθαι « τί δοκεῖ ; » τὸν δὲ φάναι « ἂ μὲν συνῆκα, γενναῖα· οἶμαι δὲ καὶ ἂ μὴ συνῆκα· πλὴν δηλίου γέ τινος δεῖται κολυμβητοῦ » (II 22) (Λέγουν δὲ ὅτι, ὅταν ὁ Εὐριπίδης ἔδωκεν εἰς αὐτὸν (τὸν Σωκράτη) τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἡρακλείτου τὸν ἠρώτησε « πῶς σοῦ φαίνεται ; » αὐτὸς τοῦ ἀπήντησε « ὅσα κατάλαβα μοῦ φαίνονται σπουδαῖα, νομίζω δὲ καὶ ὅσα δὲν κατάλαβα· ἀλλὰ δι' αὐτὰ ὑπάρχει ἀνάγκη Δηλίου κολυμβητοῦ (ὁ ὁποῖος νὰ κατορθώσῃ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ βάθος τῶν σκέψεων τοῦ Ἡρακλείτου, χωρὶς νὰ πνιγῇ. Οἱ Δήλιοι ἐθεωροῦντο οἱ καλύτεροι κολυμβηταὶ τῆς Ἑλλάδος). Ἀλλὰ καὶ θαυμάσιον ἐπίγραμμα μαρτυρεῖ περὶ τῆς δυσκολίας διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡρακλείτου περιεχόμενον εἰς τὴν Παλατίνην Ἀνθολογίαν, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἐξῆς :

μὴ ταχὺς Ἡρακλείτου ἐπ' ὀμφαλὸν εἶλε βιβλον
τοῦφροσίου· μάλα τοι δύσβατος ἀτραπιτός.
ὄρφνη καὶ σκότος ἐστὶν ἀλάμπειον· ἦν δὲ σε μύστης
εἰσαγάγη, φανεροῦ λαμπρότερο' ἠελίου. (IX540).

(Μὴ σπεῦδε γρήγορα νὰ εὔρης τὸν ὀμφαλὸν τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡρακλείτου τοῦ Ἐφεσίου· διότι εἶναι πάρα πολὺ δύσκολο μονοπάτι. Εἶναι σκοτάδι καὶ ἔρεβος χωρὶς φῶς· ἐὰν ὅμως σὲ εἰσαγάγῃ εἰς αὐτὸ κανεὶς μεμυημένος, τότε εἶναι περισσότερον φανερόν καὶ ἀπὸ τὸν ἥλιον).

Κατὰ τὴν παράδοσιν, τόσον μεγάλη ἦτο ἡ φήμη τοῦ Ἡρακλείτου, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ πανίσχυρος βασιλεὺς τῶν Περσῶν Δαρεῖος, ὁ υἱὸς τοῦ Ὑστάσπου, νὰ τὸν παρακαλέσῃ ὅπως μεταβῆ εἰς τὴν Αὐλὴν του. Ὁ Ἡράκλειτος δὲν ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν.

Ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Ἡρακλείτου

Τὰ σφζόμενα ἀποσπάσματα τοῦ Περὶ φύσεως βιβλίου τοῦ Ἡρακλείτου ἀνέρχονται εἰς 130, μερικὰ τῶν ὁποίων δὲν θεωροῦνται γνήσια. Τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν ἔχουν ἑκτασιν ἑνὸς ἢ δύο στίχων, πολὺ δὲ ὀλίγα ἔχουν ἑκτασιν μεγαλυτέραν. Τὸ περίφημον ἀπόσπασμα Πάντα δεῖ, θεωρεῖται μὲν γνήσιον ὡς πρὸς τὸ νόημά του, διότι ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴν κοσμογονικὴν θεωρίαν τοῦ Ἐφεσίου φιλοσόφου, δὲν ἀνευρίσκεται ὅμως εἰς τὰ συναφῆ χειρόγραφα καὶ θεωρεῖται προσθήκη τῶν μεταγενεστέρων. Ὁ Γερμανὸς ἐκδότης τῶν ἀποσπασμάτων Bruno Snell, καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ἀμβούργου, παραθέτει τὸ ἀπόσπασμα Πάντα δεῖ ὡς τελευταῖον ὄλων, θεωρῶν αὐτὸ ἴσως ὡς γνήσιον (Δευτέρα ἐκδοσις 1940, Ἐκδ. Οἶκος Heimeran, Μόναχον).

Εἰς τὸ κοσμογονικὸν πρόβλημα ὁ Ἡράκλειτος ἀκολουθεῖ τὸν τρόπον ἐρεῦνης τῆς Σχολῆς τῆς Μιλήτου. Ἀναζητεῖ καὶ αὐτὸς ἀρχὴν καὶ στοιχεῖον τῶν ὄντων. Ὁ Θαλῆς ἐθεώρει ἀρχὴν καὶ στοιχεῖον τῶν ὄντων τὸ ὕδωρ, ὁ Ἀναξίμανδρος τὸ ἀπειρον, χωρὶς νὰ καθορίσῃ αὐτὸ ἀκριβέστερον, ὁ Ἀναξίμανδρος τὸν ἀέρα. Ἐκ τοῦ ἐξ Ἀντιοχείας ὅμως συγγραφέως Ἀετίου πληροφοροῦμεθα ὅτι « τὸ ἀπειρον τοῦ Ἀναξιμάνδρου οὐδὲν ἄλλο ἢ ὕλη εἶναι· δὲν δύναται δὲ ἡ ὕλη νὰ γίνῃ ἐνέργεια, ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ ὁ πρὸς τοῦτο δημιουργός ».

Ἐνέργεια καὶ ὕλη. Ἐκ πυρός τὰ πάντα καὶ εἰς πῦρ τελευτᾷ

Ὁ Ἡράκλειτος, πνεῦμα ἐξόχως παρατηρητικὸν καὶ πηγαῖον, προχωρεῖ πολὺ περισσότερον τοῦ Ἀναξιμάνδρου καὶ τοῦ Ἀναξιμένους καὶ ἀποφαίνεται : πυρὸς τε ἀνταμοιβῆ τὰ πάντα καὶ πῦρ ἀπάντων ὅκωσπερ χρυσοῦ χρήματα καὶ χρημάτων χρυσός (Ἀπόσπ. 90). (Τὰ πάντα προέρχονται ἐκ τῆς μετατροπῆς τῆς θερμικῆς ἐνεργείας καὶ αὕτη προέρχεται ἐκ μετατροπῆς ἐξ ὄλων τῶν πραγμάτων, ὅπως ἐκ τοῦ χρυσοῦ ἀποκτῶνται πράγματα καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων

χρυσός). Πῶς ἐκ τοῦ πυρός (τῆς ἐνεργείας) προέρχονται τὰ πράγματα, καὶ πῶς ἐκ τῶν πραγμάτων (τῆς ὕλης) προέρχεται τὸ πῦρ (ἡ ἐνέργεια), αὐτὸ ὁ Ἡράκλειτος δὲν τὸ καθορίζει. Ἀλλὰ καὶ ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία δέχεται τὴν μετατροπὴν τῆς ὕλης εἰς ἐνέργειαν καὶ τάνάπαλιν, εὐρίσκειται εἰς ἀδυναμίαν νὰ προβῇ εἰς συναφῆ καθορισμόν. Ὁ Ἀέτιος πληροφορεῖ ἐπίσης ἡμᾶς ὅτι κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ἀρχὴ τῶν πάντων εἶναι τὸ πῦρ (ἡ θερμικὴ ἐνέργεια). Ὅταν δὲ τοῦτο σβῆνῃ (παύη νὰ ἐκδηλοῦται ὡς ἐνέργεια), τὰ πάντα λαμβάνουν τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, γίνονται δηλαδὴ ὕλη. Ἐκ πυρός γὰρ πάντα καὶ εἰς πῦρ πάντα τελευτᾷ. (Δοξογράφοι Diels 283, ἐκ τοῦ Στοβαίου Ἐκλογαὶ I 10, 14).

Κατὰ τὸν Σιμπλίκιον, ὁ Ἡράκλειτος θεωρεῖ τὸ σύμπαν ἐν καὶ πεπερασμένον καὶ πρᾶσσει ὅτι τὰ πάντα προέρχονται ἐκ πυρός διὰ πυκνώσεως καὶ μανώσεως (δηλ. ἀραιώσεως) τούτου καὶ εἰς πῦρ (δηλ. ἐνέργειαν) καταλήγουν, θεωρουμένου τοῦ πυρός ὡς στοιχείου τῶν ὄντων. Ἀκόμη σαφέστερον πληροφορεῖ ἡμᾶς διὰ τὴν μετατροπὴν τοῦ πυρός εἰς διάφορα πράγματα (ὕλην) ὁ Ἕλληνας ἰατρός Γαληνός, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, ὅταν τὸ πῦρ (ἡ ἐνέργεια) πυκνωθῇ, γίνεται ὁ ἀήρ, ὅταν πυκνωθῇ ἀκόμη περισσότερο, γίνεται ὕδωρ, καὶ ἀκόμη περισσότερο, γίνεται γῆ (Diels, Frag, Vors. A 5 - 8). Ἡ μετατροπὴ τῶν ὕλικῶν πραγμάτων εἰς πῦρ (ἐνέργειαν) ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείτου κόρος, ἐν ᾧ ὑπὸ τῶν μεταγενεστερῶν καλεῖται ἐκπύρωσις. Ὁμολογία (ὁμόνοια) καὶ εἰρήνη ὁδηγοῦν τὰ πράγματα εἰς τὴν ἐκπύρωσιν (μετατροπὴ ὕλης εἰς ἐνέργειαν), ἐν ᾧ πόλεμος καὶ ἔρις, εἰς τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου (μετατροπὴ ἐνεργείας εἰς ὕλην). Ὁ σχηματισμὸς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ πυρός εἶναι πλήρωσις μιᾶς ἐλλείψεως καὶ ὀνομάζεται χρησιμοσύνη. Τὰ πάντα γίνονται καθ' εἰρμαρμένην.

Τὰ πάντα ρεῖ

Τὸ ἐντελῶς νέον, τὸ ῥηξικέλευθον, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾶται εἰς τὴν κοσμογονικὴν θεωρίαν τοῦ Ἡρακλείτου, εἶναι ἡ δοξασία του ὅτι ὁ φαινομενικὸς κόσμος, τὰ αἰσθητὰ πράγματα, διαρκῶς μεταβάλλονται καὶ οὐδὲν μένει σταθερόν. « Λέγει πού Ἡράκλειτος ὅτι πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει καὶ ποταμοῦ ῥοῆ ἀπεικάζων τὰ ὄντα λέγει ὡς δὲ εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης » (Πλάτωνος Κρατύλος 402 A) (Λέγει κάπου ὁ Ἡράκλειτος ὅτι διὰ προχωροῦν καὶ τίποτε δὲν μένει καὶ παρομοιάζων τὰ ὄντα πρὸς ῥοὴν ποταμοῦ λέγει ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐμβῆ κανεὶς δύο φορές) (σημ. ἐννοεῖ τὰ αὐτὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ). Εἰς τὸν κόσμον παρατηρεῖται συνεχῆς δημιουργία καὶ καταστροφὴ γινομένη περιοδικῶς. Τὸ σύμπαν κινεῖται κυκλι-

κῶς χωρὶς νὰ εἶναι γνωστὰ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς κινήσεως. Τοιαύτην κίνησιν (ιδίως τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος) οἱ παλαιοὶ ἀστρονόμοι ὀνομάζουν μέγαν ἐνιαυτόν. Τὴν διάρκειάν του ὀρίζουν διαφοροτρόπως. Ἄλλοι τὴν καθορίζουν εἰς 8 ἔτη (ὀκταετηρὶς), ἄλλοι εἰς 19 ἔτη, ἄλλοι εἰς 59, ἄλλοι εἰς 76. Κατὰ τὸν Ἀέτιον, ὁ Ἡράκλειτος καθώρισεν ὡς διάρκειαν τοῦ μεγάλου ἐνιαυτοῦ τὸ χρονικὸν διάστημα 10.800 ἐτῶν. (Ἡράκλειτος ἐκ μυρίων ὀκτακοσίων ἐνιαυτῶν ἡλιακῶν τὸν μέγαν ἐνιαυτόν εἶναι). Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ ἐρμηνεία, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ὡς μέγαν ἐνιαυτόν ἐνδὲι τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου μέχρι τῆς καταστροφῆς του καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ φαινόμενον (γένεσις — καταστροφή) ἐπαναλαμβάνεται διαρκῶς μεθ' ἐκάστην πάροδον 10.800 ἐτῶν.

Ὁ περίφημος Γάλλος ἱστορικὸς τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης Paul Tannery διατυπώνει τὴν γνώμην ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἐχρησιμοποίησεν ὡς χρονικὴν διάρκειαν μιᾶς κοσμικῆς περιόδου τὸ γινόμενον τοῦ ἀριθμοῦ 30 (δύο διάρκειαν μιᾶς γενεᾶς) ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν 360 (στρογγυλὸς ἀριθμὸς ἡμερῶν ἐνὸς ἔτους).

Πόλεμος πάντων πατήρ

Τὸ αἷτιον εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλεται ἡ ροϊκότης τῶν αἰσθητῶν (ἡ συνεχῆς μεταβολὴ τῶν πραγμάτων) εἶναι αἱ μεταξὺ τῶν πραγμάτων ἐκ φύσεως ὑπάρχουσαι ἀντιθέσεις. Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστὶ, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους (ἀπόσπ. 53) (Τὸ αἷτιον εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλονται ὅλα τὰ πράγματα εἶναι ὁ πόλεμος, αὐτὸς δὲ εἶναι κυρίαρχος ὅλων, καὶ ἄλλους μὲν ἀνέδειξε θεοὺς ἄλλους δὲ ἀνθρώπους, ἄλλους μὲν ἔκαμε δούλους ἄλλους δὲ ἐλευθέρους). Δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἄρμονία εἰς τὸν κόσμον, ἂν δὲν ὑπῆρχον αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων, ὅπως τοῦτο παρατηρεῖται εἰς τὴν μουσικὴν, ὅπου ἡ ἄρμονία προκαλεῖται ἐκ τῆς μείξεως τοῦ ὀξεοῦ ἤχου καὶ τοῦ βαρέος, καὶ εἰς τὰ ζῶα, ὅπου ἡ ἄρμονία προέρχεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀντιθέσεων ἄρρενος - θήλεος. Ὁ Ἡράκλειτος ἐπιτιμᾷ τὸν ποιητὴν (τὸν Ὀμηρον), ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι «μακάρι νὰ ἐξηφανίζετο ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἡ φιλονεικία καὶ ἡ ὀργή» (ὡς ἔρις ἐκ τε θεῶν ἐκ τ' ἀνθρώπων ἀπόλοιτο, καὶ χόλος... Ἰλ. Σ 107), διότι ἄνευ τῶν ἀντιθέσεων αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη ἄρμονία εἰς τὸν κόσμον.

Ὁ μυστικισμὸς τοῦ Ἡρακλείτου.

Ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ Πλάτωνος

Ὁ Πλάτων ἔχει βαθύτατα ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὰς θεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου περὶ τῆς ἀνάγκης τῶν αἰσθητῶν καὶ τῆς ἐκ τῶν ἀντιθέσεων ἀρμονίας ἐκ τῷ κόσμῳ, τὰς ὁποίας ἔχει ἀκούσει ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν του Κρατύλον. Ὁ ἀντίκτυπος τοῦ ἐπηρεασμοῦ αὐτοῦ φθάνει νὰ ἔχη ἀποτυπωθῆ καὶ εἰς τὸ δυσκολώτατον εἰς κατανόησιν δέκατον βιβλίον τῶν Στοιχείων τοῦ Εὐκλείδου, ὅπου εἰς 115 θεωρήματα δημιουργεῖται ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἀσυμμέτρων μεγεθῶν (ἐκ τῶν ἀντιθέσεων) ἐν περιλάμπρον ἀρμονικὸν ὄλον. Διότι ὁ Εὐκλείδης εἶναι Πλατωνικὸς καὶ οἰκεῖος πρὸς τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν (Πρόκλος εἰς I Εὐκλ. σελ. 68, ἐκδ. Friedlein, 1878).

Ἡ φύσις δὲν θέλει νὰ ἀποκαλύπτῃ τοὺς νόμους τῆς (φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ, ἀπόσπ. 123) καὶ ἡ ἀφανὴς ἀρμονία εἶναι καλυτέρα τῆς φανεραῆς (ἀρμονία ἀφανὴς φανεραῆς κρείττων, ἀπόσπ. 54) εἶναι ῥῆσις τοῦ Ἡρακλείτου μαρτυροῦσαι τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ὅτι ὀπισθεν ὄλων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀντιθέσεων κυριαρχεῖ ἡ ἀρμονία, ἡ ὁποία εἶναι κρυφὴ καὶ δὲν γίνεται ὑπὸ τοῦ τυχόντος ἀντιληπτῆ. Συναφῆς κάπως πρὸς τὸν μυστικισμὸν τοῦ Ἡρακλείτου, τὸν ὁποῖον προδίδουν οἱ προηγούμενοι λόγοι του, εἶναι καὶ ἡ ῥῆσις αὐτοῦ «ὁ ἀναξ οὐδὲ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει» ἀπόσπ. 93 (ὁ ἀναξ, ὁ Ἀπόλλων, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, οὔτε λέγει φανερά, οὔτε ἀποκρύπτει, ἀλλὰ τὰ λέγει ἐμμέσως, τὰ ὑποδηλοῖ, ἀφίνει νὰ ὑπονοηθοῦν).

Ὁ κόσμος κυβερνᾶται ὑπὸ τοῦ Λόγου, τοῦ θείου νόμου

Ὅλα ὅμως τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τὰ κυβερνᾶ ὁ λόγος, ὁ θεῖος νόμος, ἡ θέλησις τοῦ θεοῦ. Τοῦ δὲ λόγου τοῦδε ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον... (ἀπ. 1). Διὸ δεῖ ἐπεσθαι τῷ ξυνῷ. τοῦ λόγου δ' ἐόντος ξυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν (ἀπ. 2). Οὐκ ἐμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφόν ἐστὶν ἐν πάντα εἶναι (ἀπ. 50). Ἐν νόῳ λέγοντας ἰσχυρίζεσθαι χρὴ τῷ ξυνῷ πάντων, ὅκωσπερ νόμῳ πόλις, καὶ πολὺ ἰσχυροτέρως. τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι ὑπὸ ἐνὸς τοῦ θείου κρατεῖ γὰρ τοσοῦτον ὁ κόσμος ἐθέλει καὶ ἐξαρκεῖ πᾶσι καὶ περιγίνεται (ἀποσπ. 114). [Ἐν ᾧ δὲ ὑπάρχει αἰωνίως αὐτὸς ὁ λόγος (τὸν ὁποῖον ἐρμηνεύει ὁ Ἡράκλειτος), οἱ

ἄνθρωποι γίνονται πάντοτε ἀσύνητοι (καὶ δὲν τὸν ἐννοοῦν) εἴτε χωρὶς νὰ τὸν ἀκούσουν εἴτε ἀφοῦ προηγουμένως τὸν ἀκούσουν... Διὰ τὴν αἰτίαν αὐτὴν πρέπει νὰ ἀκολουθῇ κανεὶς τὸν κοινὸν (τὸν παγκόσμιον) λόγον. Ἐν ᾧ δὲ ὁ λόγος εἶναι κοινός, οἱ ἄνθρωποι ζοῦν ὡς ἐὰν εἶχον ἰδικὴν τῶν φρόνησιν. "Οχι διότι τὸ λέγω ἐγώ, ἀλλ' ἀφοῦ ἀκούσετε τὸν λόγον, εἶναι σοφὸν νὰ ὁμολογήσητε ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἓν. Διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν δὲ μετὰ τὴν ἀπλήν λογικὴν, λέγομεν ὅτι πρέπει νὰ στηρίζωμεθα εἰς τὸν λόγον, ὁ ὁποῖος διευθύνει τὰ πάντα, ὅπως ἡ πόλις στηρίζεται εἰς τὸν νόμον, καὶ ἀκόμη μάλιστα πολὺ ἰσχυρότερον. Διότι ὅλοι οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι τρέφονται ὑπὸ ἐνὸς νόμου, τοῦ θεοῦ· διότι αὐτὸς κυριαρχεῖ τόσον, ὅσον θέλει, καὶ φθάνει παντοῦ καὶ ἐπικρατεῖ ὅλων].

Ὁ Ἡράκλειτος καὶ ἡ ἐντροπία τῆς νεωτέρας φυσικῆς

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὰς δοξασίας τοῦ Ἐφεσίου φιλοσόφου ὅτι τὰ πάντα ρεῖ καὶ ὅτι δις εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης (ἀνωτέρω, Πλάτωνος Κρατύλος 402 Α.) καὶ νὰ ἐκφράσωμεν αὐτὰς κατὰ τὴν σημερινὴν ὁρολογίαν τῆς Φυσικῆς, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἐξαγγέλλει ἤδη πρὸ 2.500 ἐτῶν τὸ φαινόμενον τῆς Ἐντροπίας, καθ' ὃ αἱ ἐν τῷ κόσμῳ παρατηρούμεναι μεγάλαι μεταβολαὶ ἀκολουθοῦν μίαν μόνον κατεύθυνσιν χωρὶς νὰ εἶναι ἀντιστρεπταί. Ἐξ ἄλλου ἡ περιοδικὴ γένεσις καὶ καταστροφή τῶν κόσμων (ἡλιακῶν συστημάτων) ἐν τῷ σύμπαντι διὰ τῆς μετατροπῆς τῆς ὕλης εἰς ἐνέργειαν καὶ τῆς ἐνεργείας εἰς ὕλην, ἀποτελεῖ δευτέραν προφητείαν τοῦ Ἡρακλείτου πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ ἡ σημερινὴ Ἀστροφυσικὴ. Ὁ Ἡράκλειτος ὁμῶς δὲν εἶναι μόνον σπουδαῖος φυσικὸς φιλόσοφος, εἶναι καὶ πολὺ θεοσεβὴς ἄνθρωπος, ὅταν λέγῃ « Τῷ μὲν θεῷ καλὰ πάντα καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια, ἄνθρωποι δὲ ἢ μὲν ἄδικα ὑπειλήφασιν ἢ δὲ δίκαια » (ἀπόσπ. 102). (Διὰ μὲν τὸν θεὸν ὅλα εἶναι καλὰ καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια, οἱ ἄνθρωποι δὲ ἄλλα ἐκλαμβάνουν ὡς ἄδικα καὶ ἄλλα ὡς δίκαια).

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐγεννήθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν πόλιν Ἀκράγας τῆς νοτίου Σικελίας, ἀποικίαν τῶν Ῥοδίων, περὶ τὸ ἔτος 484 π.Χ. καὶ ἀπέθανε κατ' ἄλλους μὲν εἰς τὴν Σικελίαν, κατ' ἄλλους δὲ εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς ἡλικίαν 60 ἐτῶν. Κατήγετο ἐκ πλουσίας καὶ εὐγενοῦς οἰκογενείας, ἣ ὁποία εἶχε διακριθῆ εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς πόλεως. Ὁ πατὴρ του ὠνομάζετο Μέτων, ὁ δὲ πάππος του Ἐμπεδοκλῆς. Κατὰ τὸν Λαέρτιον, λαμβάνοντα τὴν πληροφορίαν παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁμώνυμος πάππος τοῦ Ἀκραγαντίνου φιλοσόφου ἐνίκησεν εἰς τὴν ἑβδομηκοστὴν πρώτην Ὀλυμπιάδα (496 π.Χ.) μὲ κέλητα ἵππον. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς δὲν ὑπῆρξε μόνον σπουδαῖος φυσικὸς φιλόσοφος ἀλλ' ἦτο καὶ διαπρεπὴς ῥήτωρ, πολιτικός, ποιητής, ἰατρός, μάντις καὶ φυσικός. Παρ' ὅλον ὅτι κατήγετο ἐξ οἰκογενείας πλουσίων εὐγενῶν ἀνῆκεν εἰς τὸ δημοκρατικὸν κόμμα τῆς πόλεως καὶ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίας τῶν χιλίων. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ κόμματός του προσεφέρθη εἰς αὐτὸν τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ὁμως ἀπεποιήθη.

Δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία τῶν βιογράφων του διὰ τὰς Σχολὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐσπούδασε. Θεωρεῖται ὁμως σχεδὸν βέβαιον, ἐξ ὅλων τῶν πληροφοριῶν, ὅτι ἐσπούδασεν εἰς τὰς Ἀθήνας πλησίον τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ ὁποίου ἦτο νεώτερος κατὰ 10 - 15 ἔτη, εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Κρότωνος, ὅπου ἦτο διευθυντῆς ὁ υἱὸς τοῦ Πυθαγόρου Τηλαύγης, καὶ εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Ἐλέας, ὅπου ἦτο διευθυντῆς ὁ Παρμενίδης. Ὅτι δὲ καὶ ἡ Σχολὴ τῆς Μιλήτου εἶχε σπουδαίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἀκραγαντίνου φιλοσόφου διαφαίνεται σαφῶς ἐκ τῶν διασωθέντων ἀποσπασμάτων τοῦ Περί φύσεως βιβλίου του. Εἰς τὰ πολιτικὰ ἐφαίνετο μέτριος (δηλ. μετριοπαθῆς) καὶ ἐπιεικῆς καὶ ἀπέφευγε τὰ ἀξιώματα, πιθανῶς διὰ νὰ διατηρῇ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐλέγχου τῶν κυβερνώντων.

Ποιητής — πολιτικός — γοητεύων μάντις

Εἰς τὴν ποίησιν ὁμοίως ἐφαίνεται κατὰ τὸν συγγραφέα Τίμαιον, ὡς διηγείται ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος (VIII 66), ἀλαζών καὶ φίλαυτος παρουσιάζων τὸν ἑαυτόν του ὡς θεόν· διότι λέγει : « χαιρετ' ἐγὼ δ' ὑμῖν θεὸς ἄμβροτος, οὐδέτι θνητὸς πωλεῦμαι » (χαιρετε· ἐγὼ δὲ εἶμαι ἀθάνατος θεὸς σας, δὲν καταλογίζομαι πιά εἰς τοὺς θνητούς).

Ἐγραψε τὰς πραγματείας του εἰς στίχους εἰς τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον, ὡς καὶ ὁ Ὅμηρος, ὡς πληροφορούμεθα ἐξ ἀποσπάσματος τοῦ ἀπολεσθέντος ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους Περὶ ποιητῶν, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἔγραφεν ὅπως καὶ ὁ Ὅμηρος καὶ ἦτο δεινὸς εἰς τὴν χρησιμοποίησιν φραστικῶν τρόπων (καὶ Ὅμηρικὸς ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ δεινὸς περὶ τὴν φράσιν γέγονεν) (Ἀπόσπ. 70). Αἱ ἰατρικαὶ του ἱκανότητες περιεβλήθησαν τὸν πέπλον τοῦ θρύλου. Κατὰ τὸν Ἑρμιππον, ὡς μνημονεύει ὁ Δ. Λαέρτιος (VIII 69), ὅταν μία κάτοικος τοῦ Ἀκράγαντος, ὀνομαζομένη Πάνθεια, ἠσθένησε καὶ κατὰ τοὺς ἰατροὺς δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς θεραπείας, ὁ Ἐμπεδοκλῆς κατώρθωσε νὰ τὴν θεραπεύσῃ, ἐν ᾧ αὐτὴ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας δὲν ἀνέπνεε καὶ δὲν ἤκούοντο σφυγμοὶ τῆς καρδίας της, ὥστε νὰ θεωρῆται νεκρά. Μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς νεκρᾶς, κατὰ τὸν μαθητὴν τοῦ Πλάτωνος Ἡρακλείδην τὸν Ποντικὸν (ἐκ Πόντου) (Διογ. Λαέρ. VIII 68), αὐτὸς μὲν ἐκοιμήθη εἰς τὸ μέρος ὅπου ἔκαμε τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως, οἱ δὲ φίλοι του εἰς τὰ πέριξ κατάλληλα μέρη. Κατὰ τὴν αὐγὴν οἱ φίλοι του δὲν τὸν ἀνεῦρον, διότι, λέγεται, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὡς θεός. Εἷς ἐκ τῶν μαρτύρων τοῦ περιστατικοῦ λέγει ὅτι κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην εἶδεν οὐράνιον φῶς καὶ φέγγος λαμπάδων, ἄλλο δὲ μηδέν.

Ὅπως διὰ τὸν Πυθαγόραν οὕτω καὶ διὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ λέγεται ὅτι εἶχε μαντικὰς καὶ θαυματοποιουὰς ἱκανότητας, ἀναφέρεται δὲ ὅτι ὁ περίφημος σοφιστὴς Γοργίας ὁ Λεοντῖνος, ὅστις ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ἦτο μερικὰς φορὰς παρὼν ὅτε ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐγοήτευε τὰ πλήθη, ἔκαμνε δηλαδὴ διάφορα θαύματα.

Ὁ ὑγεινολόγος μηχανικὸς

Ἀσχέτως πρὸς τὸν θρῦλον τοῦ θαυματοποιοῦ, ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀπέκτησε δόξαν καὶ ὡς σπουδαῖος τεχνικὸς - φυσικὸς καὶ ὡς σπουδαῖος ὑγεινολόγος. Ἀναφέρεται ὅτι κατὰ Μάρτιον ἐκάστου ἔτους, ὅτε εἰς τὴν Σικελίαν πνέουν οἱ ἔτησιαί, αἱ ἀγροτικαὶ καλλιέργειαι ὑφίσταντο καταστροφὰς ἐκ τῶν ἀνέμων· ὁ Ἐμπεδοκλῆς συνέστησε νὰ ἀνεγείρουν ὑψηλοὺς τοίχους πρὸς τὸ μέρος

τῆς θαλάσσης, ἐκ τοῦ ὁποίου ἤρχοντο οἱ νότιοι ἄνεμοι, εἰς ἄλλα δὲ μέρη ἐτοποθέτησε δοράς (δέρματα) ὕνων καὶ οὕτως ἀπήλλαξε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὰς ζημίας. Διὰ τὸ ἐπίτευγμά του αὐτὸ ἀπεκλήθη κωλυσανέμας (= κωλύων, ἐμποδίζων τοὺς ἀνέμους).

Εἰς τὴν δυτικῶς τοῦ Ἀκράγαντος κειμένην πόλιν Σελινοῦς ἐλίμναζον ὕδατα ἐκ παρακειμένου ποταμοῦ, ἐνεκα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἔλonoσία μὲ φοβερὰ ἀποτελέσματα. Οἱ κάτοικοι τοῦ Σελινοῦντος ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των παρεκάλεσαν τὸν Ἐμπεδοκλῆ νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ, τὴν ὁποίαν αὐτὸς δι' ἀπλῆς, ἀλλὰ καὶ σοφῆς ἐπινοήσεως ἐπέτυχε. Ἐρριψεν εἰς τὰ λιμνάζοντα ὕδατα τὰ νερὰ δύο ἄλλων μικρῶν παρακειμένων ποταμῶν καὶ οὕτω πῶς διὰ καταλλήλων μικρῶν αὐλάκων δὲν ὑπῆρχον πλέον στάσιμα ὕδατα καὶ οἱ ἐλώδεις πυρετοὶ ἐξηφανίσθησαν. Οἱ Σελινοῦντιοὶ διὰ τὸ λαοσωτήριον αὐτὸ ἐπίτευγμά του τὸν προσεκύνησαν ὡς θεόν. Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι, κατὰ τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιον, ὁ Ἐμπεδοκλῆς κατέβαλεν ἐξ ἰδίων τὰ ἐξοδα τῶν ἀποχετευτικῶν αὐτῶν ἔργων. Φαίνεται ὅτι ἦτο πολὺ πλούσιος, διότι τακτικὰ ἐπροίκιζε πολλὰς πτωχὰς κόρας τοῦ Ἀκράγαντος.

Ὁ ἱεροκῆρυξ

Ἐχων ἐπίγνωσιν τῶν πνευματικῶν ἱκανοτήτων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξόχων ψυχικῶν ἰδιοτήτων του, περιήρχετο τὰς πόλεις τῆς Σικελίας διδάσκων καὶ νοουθετῶν. Ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἱεραπόστολον. Ἐκ μεταγενεστέρων συγγραφέων πληροφοροῦμεθα ὅτι εἶχε γράψῃ τὰ ἐξῆς συγγράμματα : 1) Περὶ φύσεως, 2) Καθαρμοί, 3) Ξέρξου διάβασις ἢ Περσικά, 4) Τραγωδία, 5) Προίμιον εἰς Ἀπόλλωνα, 6) Πολιτικοὶ λόγοι, 7) Ἱατρικὸς λόγος. Ἐκ τοῦ Περὶ φύσεως συγγράμματος ἐσώθησαν 340 στίχοι μόνον, ἐν ᾧ ἐκ τῶν Καθαρμῶν 100. Ὅλα τὰ ἄλλα συγγράμματα ἀπωλέσθησαν. Ἐκ τῶν διασωθέντων στίχων τῶν συγγραφῶν τοῦ Ἀκραγαντίνου φιλοσόφου καὶ ἐκ τῶν σχολίων μεταγενεστέρων συγγραφέων εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματισθῆ σχετικῶς ἱκανοποιητικὴ εἰκὼν τῶν θεωριῶν του.

Ἡ κοσμογονία τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος, δηλαδὴ ἡ ἔλξις καὶ ἡ ἄπωσις

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ Θαλῆς ἐθεώρησεν ἀρχὴν καὶ στοιχεῖον τῶν ὄντων τὸ ὕδωρ, ὁ Ἀναξίμενης τὸν ἀέρα καὶ ὁ Ἴππασος καὶ ὁ Ἡράκλειτος τὸ πῦρ. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς προσέθεσεν εἰς τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα καὶ τέταρτον, τὴν γῆν,

καὶ ὑπέλαβεν ὅτι τὰ πάντα γίνονται ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτῶν στοιχείων, ἦτοι ὕδατος, ἀέρος, πυρός, γῆς, ἅτινα κατὰ τὰς ἐνώσεις των καὶ διακρίσεις των (διαχωρισμούς των) παραμένουν ἀναλλοίωτα (Μετὰ τὰ Φυσικὰ 983 β καὶ ἐξῆς). Δύο ἀρχαὶ κατευθύνουν τὰ ἐν τῷ κόσμῳ πράγματα καὶ φαινόμενα. Ἡ φιλία (ἡ ἔλξις) καὶ τὸ νεῖκος (ἡ ἀπώσις). Ἐκ τῆς φιλίας (τῆς ἔλξεως) τῶν πολλῶν προέρχεται τὸ ἓν, ἐν ᾧ ἐκ τοῦ νείκους (τῆς ἀπώσεως) προέρχονται τὰ πολλά. Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Ἐμπεδοκλέους τῆς γενέσεως τῶν πραγμάτων (ὀργανισμῶν κλπ.) συνεπεία τῆς ἔλξεως ἀπλῶν στοιχείων (ἐκ τῶν τεσσάρων ἀμεταβλήτων στοιχείων) καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως αὐτῶν συνεπεία τῆς χαλαρώσεως τῶν ἐλκτικῶν δυνάμεων καὶ τῆς μεταξύ τῶν ἀπλῶν στοιχείων ἐμφανιζομένης ἀπώσεως προκαλεῖ τὸν θαυμασμόν τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης, ἡ ὅποια εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως σύμφωνος πρὸς τὸν Ἀκραγαντῖνον φυσικὸν φιλόσοφον.

Τὸ σύνολον τοῦ ὕλικου κόσμου (τοῦ σύμπαντος) ἀποτελεῖ μίαν σφαιρὰν ἕνεκα τῆς ἔλξεως τῶν μερῶν αὐτοῦ, ἀποτελεῖ τὸν σφαιῖρον, κατὰ τὴν ἐκφράσιν τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἰσχυρίζεται ὅτι ἕνεκα τῆς φιλίας (τῆς ἔλξεως) τὰ πάντα συνηνωμένα ἀποτελοῦν ἓν ἀνεκδήλωτον ὄλον. "Ὅταν ἐπῆλθε τὸ νεῖκος (ἡ ἀπώσις), ἐσχηματίσθη ὁ κόσμος ὑπὸ τὴν σύγχρονον μορφήν του (Σοφιστής 242 cd. Περὶ οὐρανοῦ 301 α 14. Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς 334 α 26).

Εἰς τὸν κόσμον παρατηρεῖται περιοδικῶς ἀέναος γένεσις καὶ φθορά. "Ὅταν ἐπικρατῇ ἡ ἔλξις, τὰ πάντα ἐνοῦνται εἰς ἓν καὶ ἀποτελοῦν τὸν σφαιῖρον (σφαιρικὸν ἀνεκδήλωτον σύμπαν). "Ὅταν ἐπικρατῇ ἡ ἀπώσις, ἐπέρχεται διαχωρισμὸς καὶ σχηματίζεται ὁ κόσμος τὸν ὁποῖον βλέπομεν. Ταῦτα γίνονται ἐντὸς ὀρισμένου χρονικοῦ διαστήματος. Καὶ εἰς τὰ ἐπὶ μέρος ὁμῶς πράγματα τοῦ κόσμου διακρίνονται αἱ δύο παγκόσμιαι δυνάμεις τῆς ἔλξεως καὶ τῆς ἀπώσεως. Σχηματισμὸς τῶν πραγμάτων (ἐκ τῶν τεσσάρων ἀπλῶν στοιχείων, πυρός, ἀέρος, ὕδατος, γῆς) τοῦ ὀργανικοῦ καὶ ἀνοργάνου κόσμου, ἦτοι ζώων, φυτῶν, ὀρυκτῶν, προέρχεται ἕνεκα ὑπεροχῆς τῆς ἔλξεως ἔναντι τῆς ἀπώσεως, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀποσύνθεσις προέρχονται ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἀπώσεως ἔναντι τῆς ἔλξεως.

Φυσικαὶ καὶ χημικαὶ θεωρίαι

Μεγάλον θαυμασμόν προκαλεῖ ἡ θεωρία τοῦ Ἐμπεδοκλέους περὶ πόρων. Τὰ ὀργανικὰ σώματα (ζῶα καὶ φυτὰ) καὶ τὰ ἀνόργανα ἀποτελοῦνται ἐκ μικρῶν μερῶν (τῶν καλουμένων σήμερον μορίων). Μεταξὺ τῶν μορίων ὑπάρχουν πόροι, δηλ. κενόν. Διὰ τῶν πόρων ἐξέρχονται διαρκῶς δυνάμεις, τὰς ὁποίας καλεῖ ἀπορροάς. Οἱ πόροι ὁμῶς τῶν σωμάτων δὲν ἔχουν μόνον τὴν ἰ-

διότι τὰ ἐπιτρέπουν ὅπως διαφεύγουν διαρκῶς δι' αὐτῶν αἱ ἀπορροαί. Ὅταν οὗτοι εἶναι σύμμετροι πρὸς τοὺς πόρους ἄλλων σωμάτων, δέχονται τὰς ἐξ αὐτῶν ἐκπεμπομένας ἀπορροὰς καὶ οὕτως ἀναλόγως τοῦ ποσοῦ τῶν ἐνουμένων ἀπορροῶν σχηματίζονται τὰ διάφορα σώματα. Ἐνταῦθα βλέπομεν ἐξαγγελ-
λομένας χημικὰς θεωρίας, αἱ ὁποῖαι ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν τοῦ Λευκίππου καὶ τοῦ Δημοκρίτου ἀπετέλεσαν τὴν ἀφετηρίαν τῆς συγχρό-
νου φυσικῆς καὶ χημείας. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὡς καὶ ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δη-
μόκριτος προέτρεξαν τῆς ἐποχῆς των περισσότερον τῶν δύο χιλιάδων ἐτῶν. Διότι τόσα ἐχρειάσθησαν διὰ νὰ γίνουν κατανοηταὶ αἱ θεωρίαι των καὶ νὰ ἀποτελέσουν τὸ θεμέλιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη ἡ προχώρησις καὶ ἡ ἀ-
νάπτυξις τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης.

Ἡ θεωρία τῶν πόρων τῶν σωμάτων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀπορροῶν δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν διαφόρων σω-
μάτων, τῶν χημικῶν ἐνώσεων, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Προχωρεῖ ἀκόμη
περισσότερον καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν αἰσθήσεων. Ἐκ τῆς συμμετρίας τῶν
πόρων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀπορροῶν, μεταξὺ φωτεινῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν
ὀφθαλμῶν ἢ τοῦ ἀέρος καὶ τῶν ὠτων προκαλεῖται τὸ αἴτιον τῆς ὀράσεως
ἢ τῆς ἀκοῆς ἀντιστοίχως. Διὰ τῆς αὐτῆς θεωρίας τῶν πόρων καὶ τῶν ἐξ αὐ-
τῶν ἀπορροῶν προσπαθεῖ ὁ Ἐμπεδοκλῆς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ φαινόμενον τοῦ
μαγνητισμοῦ. Ὁ μαγνήτης ἐκπέμπει διὰ τῶν πόρων τοῦ ἀπορροῶς (μαγνη-
τικὰς δυνάμεις). Οἱ πόροι τοῦ σιδήρου εἶναι συμμετρικοὶ κατὰ τὸ μέγεθος
πρὸς τοὺς πόρους τοῦ μαγνήτου. Εἰς τοὺς πόρους τοῦ σιδήρου ὁ ἐνυπάρχων
ἀήρ, τῇ ἐπιδράσει τῶν ἐκ τοῦ μαγνήτου ἐκπεμπομένων μαγνητικῶν δυνάμεων,
ἀρχίζει νὰ ἐξέρχεται καὶ νὰ κινῆται πρὸς τὸν μαγνήτην συμπαρασύρων πρὸς
αὐτὸν καὶ τὸν σίδηρον. Διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ σημασία τῆς προσπαθείας
τοῦ Ἐμπεδοκλέους πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ἔλξεως τοῦ σιδήρου ὑπὸ τοῦ μαγνή-
του ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη, παρ' ὅλην τὴν θαυμασίαν
ἐξέλιξίν της, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ φαινόμενον αὐτό. Ἀπλῶς
γνωρίζει νὰ τὸ περιγράψῃ καὶ νὰ ὑπολογίσῃ τὸ μέγεθος τῆς ἔλξεως ἢ τῆς ἀ-
πώσεως.

Ἡ αὐτὴ θεωρία τῶν πόρων τῶν σωμάτων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀπορροῶν
χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν διαφόρων
χρωμάτων, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ Πλάτων εἰς τὸν διάλογον αὐτοῦ Μένων,
ὅπου ὁμιλεῖ ὁ Σωκράτης πρὸς τὸν (Θεσσαλὸν στρατηγόν) Μένωνα : Σω-
κράτης. Οὐκοῦν λέγετε ἀπορροὰς τινὰς τῶν ὄντων κατὰ Ἐμπεδοκλέα ; —
Μένων. Σφόδρα γε. — Σωκράτης. Καὶ πόρους εἰς οὓς καὶ δι' ὧν αἱ ἀπορ-
ροαὶ πορεύονται ; — Μένων. Πάνυ γε. — Σωκράτης. Καὶ τῶν ἀπορροῶν τὰς
μὲν ἀρμόττειν ἐνλοῖς τῶν πόρων, τὰς δὲ ἐλάττους ἢ μείζους εἶναι ; — Μένων.
Ἔστι ταῦτα. — Σωκράτης. Οὐκοῦν καὶ ὄψιν καλεῖς τι ; — Μένων. Ἔγωγε.
— Σωκράτης. Ἐκ τούτων δὴ 'σύνες ὅ τοι λέγω' ἔφη Πίνδαρος. ἔστι γὰρ χρῆσα

ἀπορροή σχημάτων ὄψει σύμμετρος καὶ αἰσθητός. (ΣΩ. Παραδέχεσθε λοιπὸν ὅτι ὑπάρχουν κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἀπορροαί τινες μεταξύ τῶν ὄντων ;—ΜΕ. Βεβαιότατα. —ΣΩ. Καὶ ὅτι ὑπάρχουν πόροι διὰ τῶν ὁποίων αἱ ἀπορροαὶ πορεύονται ; —ΜΕ. Ἀσφαλέστατα. —ΣΩ. Καὶ ἐκ τῶν ἀπορροῶν ἄλλαι μὲν ἀρμόζουσιν (εἶναι σύμμετροι) πρὸς τοὺς πόρους, ἄλλαι δὲ εἶναι μικρότεραι ἢ μεγαλύτεραι ; —ΜΕ. Βέβαια ἔτσι εἶναι. —ΣΩ. Λοιπὸν δέχεσαι ὅτι ἡ δρασις εἶναι αἰσθησίς τις ; —ΜΕ. Βέβαια. —ΣΩ. Ἐν τούτῳ περιπτώσει ἴσως προσοχὴν εἰς ὅ, τι λέγω' διὰ νὰ ὁμιλήσω ὅπως ὁ Πίνδαρος· ὅτι δηλαδὴ τὸ χρῶμα εἶναι ἀπορροή σχημάτων, ἡ ὁποία εἶναι σύμμετρος πρὸς τὸ ὄργανον τῆς δράσεως καὶ συνεπῶς αἰσθητή).

Βιολογία — φυσιολογία — μετεμψύχωσις

Τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ ὅταν ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ τῆς γῆς ἦσαν ἀτελέστατα, κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλή. Σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστησαν ἐξέλιξιν καὶ παρουσιάζονται ὅπως τὰ βλέπομεν σήμερον. Τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ προκύπτουν ἕνεκα διαφορᾶς θερμοκρασίας. Ἐκ μεγάλης θερμοκρασίας προκύπτει τὸ ἄρρεν καὶ ἐκ μικρᾶς τὸ θῆλυ. Αἰσθανόμεθα τὸ γλυκύ, τὸ πικρόν, τὸ ξινόν, διότι ὁ ὄργανισμός μας ἔχει ἐντὸς τοῦ ἴσως ποσότητος πρὸς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἔρχονται εἰς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Τὰ φυτὰ αἰσθάνονται καὶ σκέπτονται ὅπως τὰ ζῶα, διακρίνονται δὲ εἰς ἀειθαλῆ καὶ φυλλοβόλα, ἕνεκα τῆς ποικιλίας τῆς ὑγρασίας τὴν ὁποίαν ἔχουν καὶ τῆς ἀναλόγου συμμετρικῆς ἢ ὄχι κατασκευῆς τῶν πόρων των. Ἡ ἔδρα τῆς σκέψεως τοῦ ἀνθρώπου δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἢ τὴν καρδίαν, ἀλλὰ εἰς ὀλόκληρον τὸ αἷμα τοῦ ὄργανισμοῦ. Ψυχὴν, ἡ ὁποία εἶναι ἀθάνατος, δὲν ἔχουν μόνον οἱ ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ. Πρὸς ἐξαγνισμόν ἡ ψυχὴ μετεμψυχοῦται εἰς διάφορα φυτὰ ἢ ζῶα ἢ ἄνθρωπους. Ἡ γῆ περιβάλλεται ἀπὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν πραγματικὸν ἥλιον, τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι δὲν βλέπουν. Ὁ φαινόμενος ἥλιος εἶναι ἀπλῶς εἷς κρύσταλλος, ὅστις ἀνακλᾷ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς καὶ τὴν θερμότητα, ἅτινα δέχεται ἐκ τοῦ πραγματικοῦ ἡλίου.

Ὁ θεὸς δὲν ἔχει τὴν μορφήν ἀνθρώπου, ὅπως νομίζουν οἱ ἄνθρωποι· εἶναι πνεῦμα ἱερὸν καὶ ἀνέκφραστον διατρέχον τὸν κόσμον μὲ ταχείας σκέψεις (φρῆν ἱερὴ καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μούνον, φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταίσουσα θεῶσιν). Δὲν εἶναι ἐφικτὸν νὰ πλησιάσωμεν τὸν θεὸν καὶ νὰ τὸν ἴδωμεν μὲ τὰ μάτια μας. Οὔτε νὰ φαντασθῶμεν αὐτὸν εἶναι δυνατόν. Εἶναι δὲ εὐτυχῆς ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἔχει ἀποκτήσει πλοῦτον θείων σκέψεων, δυστυχῆς δὲ ὁ ἔχων σκοτεινὴν ιδέαν περὶ τῶν θεῶν. (Ἀπόσπασμα 132).

(Ὀλβιος, ὃς θείων πραπίδων ἐκτῆσατο πλοῦτον,
δειλὸς δ', ᾧ σκοτόεσσα θεῶν πέρι δόξα μέμηλεν).